

Η ΑΘΗΝΑ

ΚΑΙ Η ΕΝΟΠΙΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΩΝ

Από τον τρόπο επεκτάσεως των πόλεων μας και παραγωγής του δομημένου των περιβάλλοντος, καθώς και τον κυρίαρχο χαρακτήρα του τελευταίου, μπορεί κανείς να αξιολογήσει και την κοινωνία μας, των τελευταίων τριάντα περίπου ετών, περίοδο κατά την οποία όλες οι πόλεις μας γνώρισαν μια δραματική αλλαγή. Υπόδειγμα και ευθύς εξαρχής πρότυπο παραγωγής ομοιωμάτων της, καθ' όλη την επικράτεια, παρέμεινε η ίδια η πρωτεύουσά μας, από όπου, σαν μια φοβερή επιδημία, απλώθηκε παντού το κακό.

Άλλη πάλι, εξίσου αδρή εκδήλωση αλλοιωτικών διεργασιών του κοινωνικού ιστού των αστικών μας κέντρων, όπως αυτός διαμορφώθηκε με την εσωτερική μετανάστευση, υπήρξε η μεταχείριση που επιφυλάχθηκε τόσο στη λεγόμενη, στις ξένες γλώσσες, αστική αρχαιολογία (Stadtarchäologie, urban archaeology), τα εντός των πόλεων δηλαδή εντοπιζόμενα αρχαία, φαινόμενο με μεγάλες διαστάσεις σήμερα σ' ολόκληρη πλέον την αναπτυσσόμενη (δυτική) Ευρώπη, όσο —ή μάλλον πολύ περισσότερο— και στα μετά την αρχαιότητα ιστορικά μας μνημεία, ιδίως δε τα λεγόμενα νεότερα, με την εξαίρεση —όχι πάντοτε— των εκκλησιών. Οι προσπάθειες των τελευταίων ετών, οι επεμβάσεις σωτηρίας και επαναχρήσεως των κτηρίων αυτών, δεν αφορούν παρά ένα πολύ μικρό ποσοστό εκείνων που υπήρχαν στις πόλεις μας έως τα πρώτα χρόνια του '50 ή του '60.

Καθώς όλα δείχνουν, από τη σύγχρονη μας ελληνική κοινωνία έχει σχεδόν χαθεί μια πανάρχαια αρετή της φυλής, το φιλότιμο, το «αἰὲν ἀριστεύειν» των προγόνων, πρότυπο συμπεριφοράς ήδη των ομηρικών ηρώων. Η κοινωνία μας, στη μεγάλη της πλειονότητα, έχει στόχους μόνο ποσοτικούς, υλικούς και ωφελιστικούς, ιδανικό τον εύκολο, χωρίς κόπο και γρήγορο πλουτισμό, ενώ οι ποιητικές αξίες, περιλαμβανόμενων των παραδόσεων και της ιστορικής μνήμης, έχουν εκλείψει μαζί με τα κριτήρια ανανεώσεως μιας αξιοκρατικά ιθύνουσας τάξης, όπως κατ'επανάληψη έχει σημειωθεί από τον Κων. Π. Καλλιγά και πολλούς άλλους, υπό άλλη διατύπωση. Δυστυχώς για τον τόπο και το μέλλον του, τα συμπεράσματα αυτά δεν φαίνεται να 'ναι υπερβολικά. Πρόκειται για μια ιζηματοποίηση της κοινωνίας μας, μιας κοινωνίας με ιδανικά απελευθέρου, πορεία ολέθρια που ενίσχυσε η εφτάχρονη δικτατορία, αλλά και δεν ανέτρεψε με διορθωτικές παρεμβάσεις η μετά το 1974 περίοδος, ενώ τα τελευταία δέκα ή περισσότερα χρόνια ευδοκίμησε, μέσα σ' αυτό το περιβάλλον, και ο λαϊκισμός μερικών επαγγελματιών της πολιτικής.

Η παθολογία των αστικών μας κέντρων, των μεγαλύτερων και της Αθήνας ειδικότερα, είναι αρκετά σύνθετη για να αναλυθεί εδώ από κάποιον με βασικές σπουδές μόνο στην αρχιτεκτονική. Όλοι πάντως συμφωνούν ότι το «νέφος» αποτελεί ένα σύμπτωμα χρονίου νοσήματος, που αφήσαμε να εξελιχθεί χωρίς να πάρουμε εγκαίρως τα απαιτούμενα μέτρα, επειδή θα συνεπάγονταν κάποιο «πολιτικό κόστος» για τους αρμοδίους. Πράγματι, χρόνια ολόκληρα, ταυτίσαμε τον πολεοδομικό σχεδιασμό άλλοτε με διαδοχικές «εντάξεις» ήδη δομημένων περιοχών, χωρίς ίχνος κοινοχρήστων χώρων και πρασίνου, άλλοτε με τις διατάξεις του ΓΟΚ, ως εάν το όλο θέμα ήταν το γεωμετρικό «στερεό» του νέου κτηρίου, και άλλοτε πάλι με τις ατέρμονες συζητήσεις περί διανοίξεως ή όχι της Φιλελληνών κλπ., που είναι απίστευτο πώς τόσο ειδικοί πίστεψαν ότι, έτσι, κάτι θα γινόταν. Η δικτατορία επέτεινε το κακό, όχι απλώς με την παχυλή της αδιαφορία αλλά και με την αναθέρμανση που επεδίωξε της οικονομίας διά της οικοδομής, από το 1968 κ.ε. Ευτυχώς, κατά κάποιον τρόπο, λίγο πριν από την κήρυξη της, το αρμόδιο Αρχαιολογικό Συμβούλιο είχε θέσει υπό τον έλεγχό της Υπηρεσίας ολόκληρη τη βορείως της Αθριανού περιοχή της (άνω και κάτω) Πλάκας.

Αλλά και μετά τη μεταπολίτευση περιορισθήκαμε στις «αναπλάσεις» κάποιας γωνιάς, μιας πλατείας, έργα διόλου άχρηστα φυσικά, που αφορούσαν πάντως μικρές οσάσεις, ανήμπορες να αλλάξουν την πραγματικότητα της ερήμου. Δεν είναι, άλλωστε, πολλά χρόνια που, ο ένας λίγο μετά τον άλλο, δύο κατεξοχήν αρμόδιοι Υπουργοί, ανήκοντες σε διαφορετικής προελεύσεως κυβερνήσεις, είχαν κινηθεί προς τη λήψη κάποιων σοβαρών μέτρων, για να αντικατασταθούν όμως αμέσως μόλις έγινε αντιληπτό ότι όλα αυτά σήμαιναν «πολιτικό κόστος».

Ιορδάνης Δημακόπουλος

Διευθυντής Αναστήλωσεως Αρχαίων Μνημείων

Ο χώρος εξάλλου έχει μακρά παραδoση στις άνωθεν επεμβάσεις, της πολιτικής εξουσίας, και η Αθήνα, ευθύς με την επαισμημένη ανακήρυξη της ως κέντρου του μικροσκοπικού εκείνου κράτους, δέχθηκε το πρώτο πλήγμα, μαζί με τα αρχαία της. Πρόκειται για την πασιγνώστη τύχη της αρχαιολογικής ζώνης που, όπως λίγο νωρίτερα (1828) στην περίπτωση του σχεδίου της Πάτρας από τον Σταμ. Βούλαρη, είχαν προβλέψει στο σχέδιό του, νοτίως της Ακροπόλεως, οι Ιωεάνθης και Σάουπερτ (1832). Το σχέδιο αυτό, ευθύς μετά την έγκρισή του (1833), υποβλήθηκε σε μια καθοριστική για το μέλλον των αρχαίων εγχείριση.

Έκτοτε, η ζώνη εκείνη κτίσθηκε, χωρίς πάντως, εξαιτίας του μικρού βάθους θεμελιώσεως, να θυγών, όπως αποδεικνύεται σήμερα, πολλά από τα υφιστάμενα μέσα στα στρώματα των επιχώσεων αρχαία ή και μεσαιωνικά μνημεία. Και το κυριότερο, κρατήθηκαν μερικοί παμπάλαιοι οδοικοί άξονες — μαρτυρία της ιστορικής συνεχείας της περιοχής —, ενώ τα ίδια τα κτήρια, σπίνια λιθόκτιστα, μικρής κλίμακας και νεοκλασσικού εξωτερικού (που ενίοτε έκρυβε παλιότερες τοπικές συνθήκες), έδιναν ένα περιβάλλον συμβατό με τα προσέχοντα του εδάφους αρχαία, μοναδική εικόνα της σημερινής πόλης: η εικόνα έρχεται να θυμίσει, παρά τη διαφορά κλίμακας και ύψους αρχαίων και μεταγενεστέρων κτηρίων, γοητευτικές γωνιές μιας άλλης ευρωπαϊκής πρωτεύουσας που, για λόγους ιστορικούς αλλά και άλλους, πράγματι διατηρεί ένα σύμπλεγμα αρχαίων και άλλων μνημείων και μάλιστα λαμπρών, της Ρώμης.

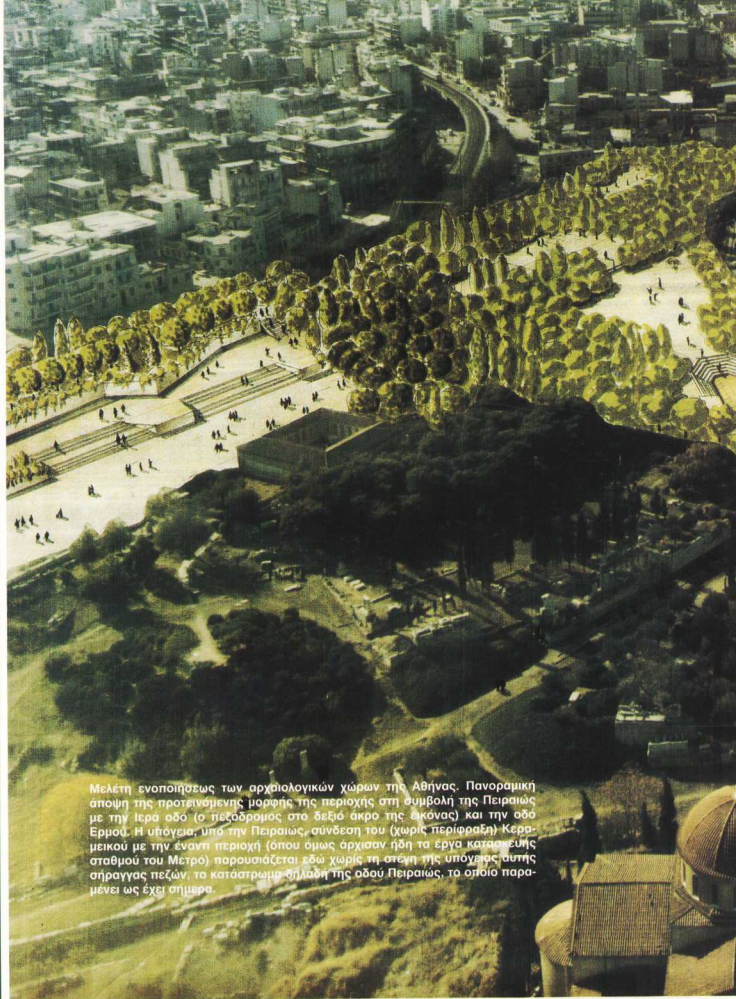
Η πόλη εκείνη, η Αθήνα των πρώτων δεκαετιών του φθίνοντος ήδη αιώνα, με τις πλατείες της, τη νεοκλασική αντίληψη της «μνημειακότητας», τις απαρχές της οποίας είχε θέσει, και πάλι στη Ρώμη, ο Σίξτος V (β' μισό 16ου αι.), μια μνημειακότητα υπέρ της οποίας έχει ταχθεί και το σύγχρονο ρεύμα του μεταμοντερνισμού, και την ανθρωπινή κλίμακα των μεγεθών, έχει, κατά μέγα μέρος, χαθεί. Μόνη εξαιρεση το σύμπλεγμα αρχαίων και σπιτιών της Πλάκας — που και αυτή σώθηκε την τελευταία στιγ-

μή, από το 1980 κ.ε., χάρις στις διαφορετικές στόχων αλλά το ίδιο επιτυχείς παρεμβάσεις μιας ευτυχισμένης στιγμής δύο συναρμοζιών Υπουργείων (ΥΠΠΟ και ΥΠΕΧΩΔΕ) — καθώς και ορισμένα άλλα της αποτμήματα, στου Ψυρή, στο Θησείο και άλλες περιοχές του λεγομένου ιστορικού κέντρου. Στο ευρύτερο αυτό σύνολο, όπου εμπεριέχεται και η Πλάκα, υφίστανται και όσα κατάλοιπα του τείχους, των δρόμων, των σπιτιών και άλλων κτηρίων της τειχισμένης πόλης των κλασικών χρόνων έχουν ως τώρα αποκαλύψει οι σωστικές ανασκαφές των δεκαετιών της ανανέωσης του κέντρου (1960 ιδίως κ.ε.), αθρόες δηλαδή καταδασίες των παλαιότερων κτηρίων.

Πλην λιγοστών περιπτώσεων διατήρησης του αρχαίου εν υπείθρου, ιδίως σε οικοπέδα που ανήκουν σε Τράπεζες, στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών, σε ΝΠΔΔ, καθώς και στο μεγαλύτερο όλων, τον χώρο δηλαδή της πλατ. Δημαρχείου, όπου πριν από δέκα χρόνια αναγκάστηκε να διενεργήσει ανασκαφή η Υπηρεσία, προκειμένου να βρεθεί χώρος για την κατασκευή (από το ΥΠΕΧΩΔΕ) πολυώροφου υπογείου garage, και όπου εντοπισθήκε τμήμα της Αχαρνικής οδού, όλα τα αρχαία των εκτός Πλάκας ανασκαμμένων οικοπέδων, αρχαία δηλαδή της intra muros πόλης, διατηρήθηκαν «εν υπογείω». Επετράπη δηλαδή η ανοικοδόμηση των αντιστοίχων γηπέδων και αφέθηκε — όπως έγινε σε εκατοντάδες άλλες περιπτώσεις αρχαίων άλλων, μικροτέρων μας πόλεων — το αρχαίο μεταξύ των περιμετρικών τοίχων, των στηριγμάτων και των πεδίων των νέων οικοδομών, με έλεγχο της Υπηρεσίας κατά το στάδιο της θεμελιώσεως. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε μερικές (λιγοστές, είναι η αλήθεια) περιπτώσεις, τα αρχαία αυτά θα ήταν δυνατόν να συνδεθούν μεταξύ των, υπογείως εννοείται, εφόσον βέβαια υπάρχει, μεταξύ άλλων προϋποθέσεων, μια υπομετρική διαφορά τέτοια που να επιτρέπει τη δημιουργία ενιαίας, υπόγειας κρύπτης, όπως είναι λ.χ. η περίπτωση των αρχαίων της πλ. Δημαρχείου και της γωνίας Αιάλου-Σοφοκλέους. Διατηρήσεις αρχαίων εν υπογείω

υφίστανται και σε υπόγεια ή και ημιυπόγειους χώρους μερικών παλαιών (νεοκλασικών) σπιτιών της Πλάκας (στην Αδριανού, την Τριπόδων κ.α.). Ωραίο παράδειγμα μάλιστα τέτοιας συνυπόστασης υφίσταται στο σπίτι της Τριπόδων 28, ιδιοκτησίας της Ελληνικής Εταιρείας, όπου και μεγάλος και υψηλός διατηρημένος αναλημματικός τοίχος των κλασικών χρόνων.

Στην Πλάκα όμως συγκεντρώνονται και όλοι οι οργανωμένοι και περιφραγμένοι αρχαιολογικοί χώροι της πόλεως, πλην εκείνων που περιέχουν extra muros αρχαία (Ολυμπίο, νεκροταφείο Κεραμεικού, όπου όμως και το Δίπυλο και τμήμα της εντεύθεν του τελευταίου αρχαίας πόλης, Βασιλική του Ιλισσού — πίσω από το γήπεδο του Εθνικού —, Ακαδημία Πλάτωνος). Είναι η Ρωμαιοκή Αγορά (απεκαλύφθη, τελευταία, η συνέχεια του βορείως του προτύπου της εξωτερικού τοίχου, περιοχή όπου υψωνόταν το επί Αλή Αγά Χασεκί Βοϊβοδαλίκι και, αργότερα, οι Οθωνικοί στρατώνες), μνημειώδη κτήρια, μόνον εν μέρει αποκαλυμμένα, αν και άρχισαν να ανασκάπτονται ήδη από τον προηγούμενο αιώνα, καθώς και ο πολύ μεγαλύτερος των προηγούμενων, ο χώρος της Αθηναϊκής Αγοράς (ή, απλώς, Αγοράς). Οι εκεί ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, ψυχρή των οποίων υπήρξε ο Ιω. Τραυλός, άρχισαν το 1931, συνεχίσθηκαν μετά τον πόλεμο, και έκλεισαν το 1956 με τα εγκαίνια της αναστηλωμένης στοάς Αττάλου, όπου και το Μουσείο της Αγοράς. Από τα μέσα της δεκαετίας του '70, οι Αμερικανοί συνέχισαν απέναντι, εκείθεν του σκάματος των γραμμών των ΕΗΣ, σε οικοπέδα κατά μήκος της Αδριανού και περί τον Άγ. Φίλιππο, όπου, μεταξύ άλλων, σε μεγάλο βάθος, εντοπίσθηκε, καθώς πιστεύεται, ότι απείμει από την περιήρησή, κατά τις αρχαίες πηγές, Ποικίλη Στοά. Κατά συμπεέρασμα, δημιουργείται ήδη εκεί ένας ακόμη αρχαιολογικός χώρος, εις βάρος κτηρίων νεοτερικών (και αθλίων), κατά κανόνα, πλην τριών-τεσσάρων περιπτώσεων, περιλαμβανομένης και της έναντι του Αγ. Φιλίππου γωνίας.

Μελέτη ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Πανοραμική
αποψη της προτεινόμενης μορφής της περιοχής στη συμβολή της Πειραιώς
με την Ιερά οδό (ο πεζοδρόμιος στο δεξιό ακρό της εικόνας) και την οδό
Ερμού. Η υφάγια, υπό την Πειραιώς, σύνδεση του (χωρίς περίφραξη) Κερα-
μεικού με την έναντι περιοχή (όπου όμως άρχισαν ήδη τα έργα κατασκευής
σταθμού του Μετρό) παρουσιάζεται εδώ χωρίς τη στέγη της υπογής αυτής
σήραγγας πεζών, τα κατ'αστρως δηλαδή της οδού Πειραιώς, το οποίο παρα-
μένει ως έχει σήμερα.

Στην ίδια όμως αυτή, βορείως της Ακροπόλεως, περιοχή της Πλάκας πιστεύεται πως περιέχονται και άλλα σημαντικά αρχαία μνημεία, γνωστά μόνο από τις πηγές (Πάνθεον, Γυμνάσιον Πτολεμαίου, Αγορά Θησέως — η αρχαιότερη της πόλεως —, Ιερόν του Θησέως, Διογέλειον — πιστεύεται πως έχει εντοπισθεί σε ακάλυπτο χώρο ανατολικά της Ρωμαϊκής Αγοράς —, και τα χορηγικά μνημεία, μερικά από τα οποία βρέθηκαν στην πλατεία Λυσικράτους, εγγύς του ομνύνμου μνημείου, στη δεκαετία του '80, όταν γινόνταν η διαμόρφωση της πλατείας από τη ΔΕΠΟΣ, έργο που έμεινε έκτοτε ημιτελές).

Τέλος, μεμονωμένα αρχαία, στην εκτός και των ευρύτερων ακόμη ορίων του ιστορικού κέντρου της Αθήνας περιοχή, υφίστανται εδώ και εκεί. Όλα ανήκουν σε μνημεία εκτός των τειχών, ενώ των ιδίων των μακρών τειχών υπολείμματα έχουν εντοπισθεί συχνά (κάτω από το κατόστρωμα της οδ. Πειραιώς, σε παρακείμενα οικοπέδα της περιοχής Μοσχάτου κλπ.). Είναι, λ.χ., η κρήνη της οδ. Ανταίου, στα Πετράλωνα, ο προεξέχων του καταστρώματος της οδ. Μισαραλιώτου, στην περιοχή Βείκου, κορμός κίονος που ανήκει σε ρωμαϊκών χρόνων μνημείο, τμήμα του οποίου έχει εντοπισθεί σε παρακείμενη οικοδομή· είναι ακόμη τάφοι και ταφικοί περίβολοι σε οικόπεδα κατά μήκος της Ιεράς Οδού, τόσο στο τμήμα της έως την Κων/πόλεως όσο και εκείθεν της τελευταίας (οικόπεδο της Αθηνάϊκής Χαρτοποιίας), κ.α.: επίσης τα εντός του Εθνικού κήπου αρχαία και όσα κάποτε εντοπιζόντουσαν, εάν και εφόσον γίνει η αποκάλυψη του Δημοσίου Σημάτος.

Η δημιουργία ενός εδαφικής ενιαίου, ελευθέρου από νεότερικές οικοδομές και, έτσι, ακεραίου και αδιασπαστού χώρου, που να περιλαμβάνει όλα αυτά τα αρχαία ή και μόνο τους μεγαλύτερους αρχαιολογικούς χώρους της σημερινής πόλεως, νομίζω πως είναι εκτός συζητήσεως. Μια τέτοια απόφαση έπρεπε να είχε ληφθεί το 1833, με την ίδρυση της πρωτεύουσας πολύ πιο έξω από τα όρια της αρχαιολογικής ζώνης του σχεδίου των Κλεάνθη και Σάουμπερτ. Προς παρηγορίαν μας, ως σημειώσω ότι και άλλα κράτη,

με παράδοση στη συντήρηση και τη μέριμνα για τις αρχαιότητες και με πολύ πλουσιότερους πόρους — π.χ. στην περίπτωση μιας πόλης όπως η Ρώμη, για να μην αναφέρει κανείς και άλλα μεγάλα αστικά κέντρα της Ιταλίας, όπως η Νεάπολη, όπου ολοένα και περισσότερες αρχαιότητες έρχονται στο φως κάθε τόσο — δεν προχώρησαν σε τέτοιες «οριστικές» λύσεις, αν αυτού του είδους αποφάσεις μπορούν να ονομασθούν λύσεις. Αυτό πάντως δεν σημαίνει ότι κι εκεί τα προβλήματα (και διλήμματα) δεν είναι μεγάλα ώστε να συγκαλούνται και ειδικά διεθνή συνέδρια, επί τουτ', όπως για τη Νεάπολη (1983). Κατά τα τελευταία χρόνια ιδίως, με βασική αιτία την εγκατάλειψη του ιστορικού κέντρου πολλών ευρωπαϊκών πόλεων (και μεγαλουπόλεων) από τους κατοίκους του και την ταύπιση του προς το εμπορικό και οικονομικό κέντρο, όπου και οι τράπεζες και τα γραφεία των Εταιρειών, πρέπει να μετακινούνται καθημερινά προς και από το κέντρο αυτό χιλιάδες εργαζομένων με ιδιωτικά αυτοκίνητα. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα στις συγκοινωνίες και τη στάθμευση των Ι.Χ. αυτοκινήτων (που σημαίνουν συνήθως μεγάλα τεχνικά έργα των Δήμων σε μεγάλα βάθη, στα όρια ή και υπό τις πλατείες των ιστορικών κέντρων) για τη δημιουργία χώρων σταθμεύσεως. Τα ερχόμενα στο φως με τα έργα αυτά αρχαία (ρωμαϊκά ή και μόνο μεσαιωνικά) έχουν οδηγήσει στην επέκταση του πολυσυνθέτου ζητήματος της αστικής αρχαιολογίας σε χώρες που ως τώρα δεν διέθεταν ούτε και την αναγκαία οργάνωση, δηλαδή ένα δίκτυο περιφερειακών αρχαιολογικών υπηρεσιών, όπως εμείς. Εκεί λοιπόν, η εν υπαίθρω διατήρηση του αρχαίου αποτελεί την εξαίρεση. Κανόνες είναι η κάλυψη και, σπανιότερα, εάν το επιτρέπουν πολλοί παράγοντες καθώς και η τυχόν υφιστάμενη υψομετρική διαφορά, η (υπόγεια) κρύπτη, κάτω από τον κοινόχρηστο χώρο ή το ισόγειο των ιδιωτικών κτηρίων.

Παρά ταύτα, μερικά αρχαιολογικά χώροι της Αθήνας είναι και σκόπιμο και δυνατόν να αποτελέσουν ένα ενιαίο εδαφικώς σύνολο, να ενοποιηθούν. Και τέτοιες

συγκεκριμένες ενοποιήσεις έχουν συχνά προταθεί από την Υπηρεσία, ιδίως τα τελευταία δέκα χρόνια, όπως είναι οι εκτεταμένες της Διονυσίου Αρεοπαγίου χώροι, καθώς και η ενοποίηση ή σύνδεση των τριών μεγάλων χώρων της Πλάκας (Ρωμαϊκή Αγορά-Βιβλιοθήκη Αδριανού, που είναι και η λιγότερο προβληματική, και Ρωμαϊκή Αγορά-Αθηνάϊκή Αγορά, όπου το θέμα είναι πιο σύνθετο).

Πράγματι, αυτού περίπου του περιεχομένου ήταν οι προτάσεις ομάδας υπαλλήλων, αρχαιολόγων και αρχιτεκτόνων, διαφόρων υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, η οποία συντάξε σχετικό υπόμνημα, προκειμένου να ληφθεί υπόψη στη σύνταξη του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας (ΡΣΑ), που εγκρίθηκε λίγο αργότερα (1985).

Το 1987, με απόφαση του Γραφείου της τότε υπουργού κ. Μελίνας Μερκούρη, συγκροτήθηκε υπό την ειδική σύμβουλό της, αρχιτέκτονα κ. Μαρία Πατελάδου, πολυμελής ομάδα αποτελούμενη από μέλη της προηγούμενης αλλά και άλλα, ένα από τα οποία ήταν και ο προϊστάμενος Τμήματος της Διευθύνσεως Αναστηλώσεως Αρχαίων Μνημείων (του Τμήματος Τοπογραφικών και Φωτογραμμετρικών, κ. Αν. Πορτελάνος. Η ομάδα καθόρισε τα όρια μιας μεγάλης περιοχής της πόλεως ως έκταση περιέχουσα αρχαία, χώρους και άλλα μνημεία προς ενοποίηση, συντάξε προδιαγραφές σχετικές με πλήθος στοιχείων που θα έπρεπε να συγκεντρωνόταν για την περιοχή αυτή και — προφανώς με την έγκριση της τότε υπουργού — εκδόθηκε, με το επιχείρημα ότι και στο ΡΣΑ είχαν περιληφθεί προτάσεις υπέρ της ενοποιήσεως, να γίνει η εκ μέρους του Υπουργείου ανάθεση μιας συνανοφείας εργασίας, συγκεντρώσεως δηλαδή δεδομένων, επί των οποίων θα βασιζόταν, υστερότερα, η εκπόνηση της ίδιας της μελέτης ενοποιήσεως. Μολονότι μέρος μόνον των περιεχομένων στη γιγαντιαία αυτή περιοχή μνημείων ήταν αρχαία, και ακόμη λιγότερα ανήκαν σε χώρους αρχαιολογικούς, ήταν δε φανερό ότι υφίστατο υπηρεσιακή συναρμοδιότητα όχι μόνο με τις δύο άλλες κεντρικές υπηρεσίες επί

των Αναστηλώσεων αλλά και με τις επίσης κεντρικές Διευθύνσεις επί των Αρχαιοτήτων, ζητήθηκε από τη Διεύθυνση όχι μόνο να φέρει εκείνη τις προτάσεις αυτές στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ) αλλά και να προχωρήσει, διά του Τμήματος Τοπογραφώσεως και Φωτογραμμετρίας, στις διαδικασίες της αναθεώσεως και σε όλα τα παρεπόμενα.

Το Συμβούλιο, παρά τις επιφυλάξεις των περισσότερων μελών που αφορούσαν πτυχές των προταθέντων από την ανώτερη ομάδα, επιφυλάξεις που πρώτος διατύπωσε ο γράφων, ως εισήγητής, κρίνοντας ότι επρόκειτο περί μελέτης και μάλιστα ούτε καν προτάσεων αλλά συγκεντρώσεως στοιχείων αναλύσεως, δέχθηκε τις λεγόμενες προδιαγραφές. Την ίδια χρονιά (Ν. 716/77, προκηρύχθηκε αυτή η μελέτη, τίτλος της διατάξεως του Ν. 716/77, προκηρύχθηκε εναντί η μελέτη, τίτλος της οποίας είναι: «Ανάλυση στοιχείων για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων στο κέντρο της Αθήνας». Η προκηρύξη και η συγκρότηση Επιτροπής επιλογής μελετητών έγινε από το Τμήμα Τοπογραφώσεων της Διευθύνσεως, που, έτσι, κατέστη η κατά τον νόμο ονομαζόμενη Διεύθυνουσα Υπηρεσία, ο άμεσος εργοδότης. Στον διευθυντή απέμεινε η θέση της λεγόμενης προϊσταμένης Αρχής. Τη χρηματοδότηση της μελέτης, που είχε προϋπολογισθεί στα 15 εκ. και, λίγο αργότερα, στα 31 (ξεπέρασε τελικώς τα 50 εκ. δρχ.), ανέλαβε, με απόφαση του Διοικητικού του Συμβουλίου, το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (ΤΑΠΑ), ΝΠΔΔ υπαγόμενο καταθείσας στο Υπουργείο, πόροι του οποίου είναι κυρίως τα έσοδα από τα Μουσεία και τους οργανωμένους αρχαιολογικούς χώρους.

Μολοντός επρόκειτο για στοιχεία αναλύσεως μόνο, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον το Υπουργείο αυτό ήταν σε θέση να παρακολουθήσει μια εργασία, που αναποφεικώς είχε σχέση με το αναλυτικό τμήμα μελετών, κυκλοφοριακών και πολεοδομικών. Όστε κυκλοφοριολόγοι ούτε πολεοδομίοι υπηρετούν στο Υπουργείο, και οι αναστηλώσεις και συντηρήσεις των μνημείων, από οσοδήποτε ευρεία γνώση και αν τις θεωρήσει κανείς, δεν σχετίζονται με τα αντικείμενα αυτά. Πολύ περισσότερο που την εργασία θα διύπνηε μια υπηρεσία σχετική με τις τοπογραφίες.

Το ελάχιστο που μπορούσε να κάνει ο γράφων ήταν να επιβάλει τη δημιουργία ολοκληρής Επιτροπής επιβλέψεως, αντί να περιοριστεί μόνο στον προϊστάμενο του Τμήματος. Το πρόβλημα βέβαια μόνο εν μέρει επιλύθηκε, αφού και νέος μέλος της Επιτροπής επιβλέψεως δεν είχε σχέση με τα κυκλοφοριακά και τα πολεοδομικά. Επιπλέον, η Επιτροπή ταυτίσθηκε σχεδόν με την ομάδα που είχε συντάξει και τις προδιαγραφές και είχε κάνει την επιλογή του μελετητού. Ο τελευταίος ήταν μια ομάδα επιστημόνων που διατηρούσαν τεχνικά γραφεία και τους οποίους εκπροσωπούσε ο αρχιτέκτων, κ. Νικ. Αλεξανδρόπουλος, ο οποίος ήταν και ο υπεύθυνος για τα αρχιτεκτονικά. Για τα πολεοδομικά υπεύθυνος ήταν ο κ. Δ. Οικονόμου, τα συγκοινωνιακά και κυκλοφοριακά ο κ. Σπ. Τσούκης, τα τοπογραφικά ο κ. Χ. Ντάλλας, τα περιβαλλοντολογικά ο κ. Α. Σύρρος και τα φυτοτεχνικά ο κ. Μ. Τσιρκός. Την επιβλέψη άσκησε η ομάδα των Αν. Πορτελάνου (τοπογράφου αρχιτέκτονος), Μ. Πατελάρου (αρχιτέκτονος), Ε. Σπαθάρη (αρχαιολόγου), Μ. Τζουβέ (αρχιτέκτονος), Θ. Μαύρου (γεωπόνου) και Ν. Μπελογιάννη (χημικού-μηχανικού).

Η ανάλυση αυτή είχε ολοκληρωθεί στους πρώτους μήνες του 1989 και ήταν, από πλευράς όγκου και μόνον, εντυπωσιακή. Σχέδια υπήρχαν πολλά, περιλαμβανομένων και εκείνων μιας τοπογραφικής αποτυπώσεως μερικών περιοχών, υπό κλίμακα 1:500. Δεν έγιναν όμως σχέδια αποτυπώσεως των ιδίων των αρχαίων, αφού δεν περιλαμβάνονταν στις απαιτήσεις των επιβλέψεων, και αν τυχόν είχαν ζητηθεί θα ήταν μάλλον βέβαιο πως δεν θα μπορούσαν να εκπονηθούν. Κι αυτό διότι θα πρέπει να βασισθούν σε δεδομένα που τηρούσαν οι τοπικές Εφορείες Αρχαιοτήτων, που μάλλον θα ήταν απρόθυμες να αναλάβουν αυτή τη δέσμευση. Άλλωστε, αναμενόταν να συγκεντρωθούν τα πολύτιμα αυτά δεδομένα από την ίδια την Υπηρεσία, η οποία, μαζί με όσα συγκεντρώνων οι μελετητές για τα πολεοδομικά, κυκλοφοριακά κλπ., θα τα χορηγούσε στον συντάκτη της μελέτης της ενοποιήσεως, σε εκείνον που θα συνέτασσε τις προτάσεις επιβλέψεως. Η συλλογιστική αυτή δείχνει μια ακόμη εγγενή αδυναμία. Αφού τα προς ενοποίηση αρχαία, ιδίως δε εκείνα των υπογείων χώρων, δεν θα ήταν γνωστά με σχέδια αποτυπώσεως, στα οποία θα περιλαμβάνονταν πληροφορίες και περί των κτηρίων που τα στέγαζαν, πώς θα εξετάζονταν, υστερότερα, η δυνατότητα συνεχών σεμνών ακινήτων, για παράδειγμα;

Είναι φανερό ότι ο βασικός χαρακτήρας των στοιχείων της ανάλυσεως ήταν άλλη φύσεως. Δεν αφορούσε πληροφορίες περί του ιδίου του αρχαίου, αλλά του υπό ευρεία έννοια περιβάλλοντός του και της σχέσεως, ιδίως από κυκλοφοριακής πλευράς, της πελω-

ρίας και πολύ πέραν των ορίων του ιστορικού κέντρου εκτάσεως, του αντικείμενου της μελέτης, προς την υπόλοιπη πόλη.

Ας σημειωθεί ότι στα προς συγκέντρωση δεδομένα περιελάμβαναν και ειδήσεις περί της «αντιληπτικότητας» των πολιτών για συγκεκριμένα μνημεία, με βάση ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, για να εξαχθεί το συμπέρασμα της περιορισμένης «αντιληπτικότητας», κάτι φυσικά που δεν είναι άγνωστο σε μερικούς, και το περαιτέρω συμπέρασμα ότι η μειωμένη αυτή «αντιληπτικότητα» έπρεπε, διά των προτάσεων επεμβάσεως, να βελτιωθεί, πράγμα που μόνο εν μέρει είναι ακριβές.

Τον Μάρτιο του 1989, χωρίς από την αρχή της σχετικής διαδικασίας να ερωτηθεί ο γράφων, ανατέθηκε με τη συγκατάθεση της τότε πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου, στους ίδιους μελετητές και η σύνταξη των προτάσεων. Αυτές είναι του επιπέδου (της εμβασθύνσεως) ενός ρυθμιστικού σχεδίου περιοσθέντος παρά μιας πολεοδομικής μελέτης. Περιέχονται δηλαδή προτάσεις γενικής στρατηγικής, και μόνο σε επιμέρους τομείς είναι πιο συγκεκριμένες. Οπωσδήποτε, πολύ πιο συγκεκριμένες είναι οι προτάσεις επεμβάσεως στο όλο κυκλοφοριακό της περιοχής, των ορίων της και των εκείθεν των τελευταίων, βάσει κυκλοφοριακού μοντέλου που επέλεξε να χρησιμοποιήσει ο υπεύθυνος αυτού του τμήμα, κ. Σπ. Τσούκης, εάν φυσικά αυτό καλύπτει τις απαιτήσεις για ένα εγχειρίδιο αυτής της κλίμακας και σημiosis. Όλα τα σχέδια – και αυτά είναι εκατοντάδες – έγιναν με ηλεκτρονικό υπολογιστή (CAD), με αφετηρία ένα ψηφιοποιημένο υπόβαθρο της ευρύτερης περιοχής. Έτσι, έγινε εύκολη η σύνταξη ποικιλίας εναλλακτικών λύσεων, βασισμένων στις συζητήσεις μεταξύ των μελών της Επιτροπής επιβλέψεως και των μελετητών. Μετά από επανειλημμένες παρατάσεις, η δεύτερη αυτή εργασία παραδόθηκε στο ανώτερο Τμήμα στα αρχές του 1991. Είχα επιδιώξει τη σύσταση ευρύτερης συζήτησεως Επιτροπής, όχι μόνο με εκπροσώπους συναρμόσιων υπηρεσιών, του Δήμου και του ΥΠΕΧΩΔΕ, αλλά και πολύ ειδικότερους από όσο (δεν) είναι ο γράφων στα κυκλοφοριακά και πολεοδομικά, προκειμένου να αξιολογηθεί, σε μια πρώτη φάση, η εργασία. Αυτή ήταν άλλωστε και η γνώμη των μελών του ΚΑΣ, που εύλογα ζητούσαν να ακουστούν τις απόψεις πολλών άλλων. Δυστυχώς, αυτό δεν έγινε – όχι από υπαισιότητα της Διευθύνσεως, κάθε άλλο – επί δύο και πλέον χρόνια. Η μελέτη παρέμεινε στα γραφεία του Τμήματος Τοπογραφώσεων, έως ότου ανασυρθεί τελευταία για να αποφασισθεί η σταδιακή της εφαρμογή, αφού μάλιστα το Υπουργείο περιέλαβε την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων στα προς εκτέλεση μεγάλα έργα που θα χρηματοδοτηθούν από το λεγόμενο δεύτερο πακέτο Delors.

Μελέτη ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Πανοραμική άποψη της προτεινόμενης μορφής της περιοχής του Εθνικού κήπου, των (ανατολικών) ορίων της Πλάκας, προς την Αμαλία δηλαδή (αριστερό άκρο της εικόνας), του Ολυμπίου, του νοτίως του τελευταίου αρχαιολογικού χώρου και της περιοχής των εγκαταστάσεων του Εθνικού (δεξιό άκρο της εικόνας). Διακρίνονται τα βυθιζόμενα σε υπόγεια σήραγγα τμήματα της Λεωφ. Βασιλ. Αμαλίας, μαζί με το ακριβώς πάνω από τη σήραγγα τμήμα του σημερινού της καταστρώματος, που δίνεται στην κίνηση των πεζών. Διακρίνεται, επίσης, ο προτεινόμενος πεζόδρομος της Βασ. Όλγας.

Πληροφορίες επί των στόχων και της εμβραβίσσεως (της ανάλυσεως) και, τέλος, των βασικών προτάσεων της συνολικής εργασίας, που δεν είναι, ήδη, μόνον ανάλυση, όπως εξακολουθεί να είναι ο επίσημος τίτλος της, αλλά σύνολο γενικών μέτρων, έχουν ως τώρα δοθεί από την τότε αρμόδια υπουργό, την κ. Μελίνα Μερκούρη, την άνοιξη του 1989, και την υπουργό κ. Θεοδώρα Μπακογιάννη, την άνοιξη του 1993. Η ομοφωνία των δύο υπουργών δείχνει μια επαινετή συνέχεια και συνέπεια, ασχέτως αν καταλύτης εν προκειμένω υπήρξαν οι δυνατότητες που παρέχονται στη χώρα διά των πόρων του δεύτερου πακέτου Delors και το επίσημο σημαντικό δεδομένο ότι στα επτά επόμενα χρόνια, όση η διάρκεια που προγράμματος αυτού, μάλλον δεν αναμένεται η παρουσία στην εξουσία κυβερνήσεων προερχομένων από το ίδιο πολιτικό κόμμα.

Είναι επίσης φανερό ότι έχει γίνει ευρύτερα αντιληπτό, μεταξύ των πολιτικών μας, ότι για να σωθεί η πόλη χρειάζεται να παρθούν μέτρα πιο ριζικά από όσα (δεν) έχουν ληφθεί ως τώρα. Η παρουσία, μεταξύ άλλων, και αρχαιολογικών χώρων, καθώς και των συναντηκόντων στους τελευταίους, ελευθέρων από κτίσματα και δενδροφυτευμένων προ πολλού, ιστορικής (και αρχαιολογικής) αξίας τόπων (λόφων κ.ά.), εξηγεί, κατά κάποιον τρόπο, διατί το όλο θέμα κρίθηκε ότι έπρεπε —τουλάχιστον ως τώρα— να το χειριστεί το Υπουργείο Πολιτισμού και όχι άλλος κρατικός φορέας, αρμοδιότερος των τελευταίων. Περαιτέρω όμως, είναι το ίδιο κατανοητό ότι για τη σωτηρία της πόλης η παρουσία των ελευθέρων αυτών χώρων κρίνεται καταλυτική και μοναδική. Και μοναδική είναι, πράγματι, αυτή η παρουσία των αρχαιοτήτων και του περίεργου. Δεν μπορεί όμως, ως μη ειδικός, να αποφανθώ επί των ευεργετικών επιπτώσεων που θα έχει η εφαρμογή των προτεινομένων σε ένα ασυγκρίτως μεγαλύτερο σύνολο.

Άλλωστε, η ελπιζόμενη από όλους σωτηρία του τελευταίου, στο οριακό σημείο που έχουν φτάσει τα πράγματα, δεν είναι μόνο θέμα πράσινου και ελευθέρων χώρων. Ούτε, εξάλλου, στο

σκεπτικό της αναθέσεως της μελέτης αλλά και στη θεώρησή του προβλήματος της περιοχής από τους μελετητές υπήρξε τέτοιος προβληματισμός. Η **ιδέα της ενοποιησής των αρχαιολογικών χώρων, όπως έχει συλληφθεί από τους μελετητές και όσους επέβλεψαν την εργασία αυτή, δεν είναι —πλην μερικών μόνο περιπτώσεων— αυτό που σημαίνει στη γλώσσα μας η λέξη ενοποίηση. Εδώ, ως ενοποίηση θεωρείται η εξασφάλιση της δυνατότητας ενός πεζή κινουμένου επισκέπτη των αρχαίων ή όποιου άλλου να μετακινηθεί από τον έναν αρχαιολογικό χώρο στον άλλο, από τον λοφίο του Αρδηττού έως την Ακαδημία του Πλάτωνος, χωρίς σε κανένα σημείο της διαδρομής αυτής να διασταυρωθεί η κίνησή του με τη ροή τροχοφόρων. Και στο σημείο που αυτό είναι αδύνατο να γίνει, προφανώς εκεί που η ροή αυτή είναι πυκνή και δεν μπορούσε να μετατεθεί αλλού, η διασταύρωση αυτή υφίσταται αλλά συντελείται σε διαφορετικό επίπεδο, επίγειο ή υπόγειο, έτσι ώστε να μη γίνει, τοπικώς και μόνο εννοείται, αντιληπτή διά της οράσεως, όχι όμως και των άλλων αισθήσεων (θόρυβος, καυσασρία).** Επιπλέον, προς μεγάλη υποθέτω ανακούφιση των ενδιαφερομένων ιδιοκτητών, ενοικιαστών και εργαζομένων στα τόσα και τόσα πολυώροφα κτήρια της περιοχής της μελέτης, αρκεί να ληφθεί ότι, με την πιθανολογούμενη εξαίρεση ενός μόνον οικοδομικού τετραγώνου της περιοχής Μακρυγιάννη, κανένα τέτοιο κτήριο δεν προτείνεται να απαλωτριωθεί και κατεδαφισθεί. Ακόμη και το τείχος εκείνο των πολυκατοικιών της Αμαλίας και της Διον. Αρεοπαγίτου που αποκρύπτουν την παρουσία όχι μόνον της Πλάκας αλλά και των εμπριεχομένων χώρων αφήνεται άθικτο στη θέση του, αν και είχε προ πολλού προταθεί η αφαίρεσή του.

Ειδικότερα, προτείνονται, κατά τομείς αρχαιολογικών χώρων, τα ακόλουθα, που είναι και τα μόνα συγκεκριμένα (υπάρχουν και άλλα γενικά μέτρα για όλη την περιοχή μελέτης, που δεν εξειδικεύονται):

1. Τομέας Διον. Αρεοπαγίτου - Αποστ. Παύλου - Φιλοπάππου -

Μακρυγιάννη.

α) Η Αρεοπαγίτου γίνεται πεζόδρομος, ενώ τμήμα του πλατύσ της εντάσσεται στον αρχαιολογικό χώρο των νοτίων κλιτύων της Ακροπόλεως. Στον πεζόδρομο εγκαθίστανται γραμμί τραμ. Πιθανώς αργότερα, γίνεται και η Αποστ. Παύλου πεζόδρομος.

β) «Συνενώνεται» —δεν καθορίζεται πώς— το οικόπεδο Μακρυγιάννη (όπου θα κτισθεί το νέο Μουσείο Ακροπόλεως) με τον έναν αρχαιολογικό χώρο (νοτίων κλιτύων Ακροπόλεως).

γ) Γίνεται «ολοκληρωμένη παρεμβολή» στου Φιλοπάππου και στις περί την Πνύκα περιοχές κατοικίας.

Παρατήρηση: το (β) και, μερικώς, το (α) —εξαιρουμένης δηλαδή της προτάσεως περί μετατροπής της Απ. Παύλου σε πεζόδρομο— υπήρξαν αιτήματα της Υπηρεσίας και, ειδικότερα, της Επιτροπής Συντηρήσεως των Μνημείων της Ακροπόλεως. Περαιτέρω όμως, στις ίδιες περιοχές, προβλέπεται η χρήση αρχαιολογικών χώρων, χωρίς κανένα συγκεκριμένο σχέδιο εννοείται (τα ίδια γίνονται και σε άλλους αρχαιολογικούς χώρους), για πολιτιστικές εκδηλώσεις ποιότητας, θέμα επί του οποίου η Υπηρεσία οφείλει να είναι ιδιαίτερα προσεκτική. Προέχουσα σημασία έχει η προστασία των αρχαίων και ο ρόλος τους ως μνημείων και όχι, κατ'ανάγκη, και μια χρήση ωφελιμιστική, δεδομένου ότι ούτε οι τύποι των κτηρίων προσφέρονται για τον σκοπό αυτό ούτε και η κατάσταση τους.

2. Τομέας Κεραμεικού - οικόπεδο παλιού εργοστασίου παραγωγής ασιόφωτος (Γκάζι) - Θησίσ - Αγρόρας.

α) Προβλέπεται η δημιουργία δύο υπογείων διαβάσεων πεζών, εγκαρσίως προς τον άξονα της Πειραιώς. Η μία στο ύψος της οδ. Πλατάνων, προκειμένου να γίνει έτσι η ενοποίηση του Κεραμεικού με το Δημόσιο Σήμα. Η δεύτερη γίνεται στο ύψος της προς την Πειραιώς πλευράς του κληριού που έγινε κατά τη δικτατορία στη θέση της παλιάς Λαχαναγοράς, όπου όμως θα γίνει ο υπόγειος σταθμός της γραμμής του μετρό προς Αιγάλεω. Η Πειραιώς, ως άξονας οδικός, παραμένει, μαζί με τη στάθμη του καταστρώματός της, αδι-

κτη. Τα ύψη όμως δεν αρκούν, όπως αντιθέτως νομίζουν οι μελετητές, με αποτέλεσμα η τελευταία αυτή υπόγεια σήραγγα των πεζών να χρειασθεί να γίνει πολύ επιμνηστέρευτη και βαθύτερη. Εν πάση περιπτώσει, η υπόγεια αυτή σύνδεση (και όχι βέβαια εννοποίηση) του Κεραμεικού με το Γκάκι και την αφετηρία της Ιεράς (που γίνεται πεζόδρομος, έως την Κωνσταντινούπολεως) δεν είναι αρνητική. Ταυτόχρονα όμως συνεπάγεται την αχρήστευση της περιφερέως του Κεραμεικού, που θα μείνει διαφορετικά χωρίς νόημα. Ας σημειωθεί ότι η ογκώδης εκκλησία της Αγ. Τριάδος (δεκαετία του '50), μια «αμαρτία» του Δημ. Κωνσταντινίδη, κτήριο που εισβάλλει και βλάπτει και αισθητικά το αρχαίο νεκροταφείο, παραμένει επίσης στη θέση της. Τέλος, κομική φαίνεται —συγκριτικώς προς όσα προβλέπονται να γίνουν, έστω στο απώτερο μέλλον, υπέρ της αποκαλύψεως, με «πολεοδομικά μέσα», του Δημοσίου Σήματος— η υπόγεια στοά πλάτους λίγων μέτρων, για την πορεία προς το τελευταίο, μεταξύ των δύο παρειών της Πειραιώς.

β) Προβλέπεται να γίνει απομάκρυνση τόσο της λεγόμενης Κορεάτικης αγοράς, χώρου κατά μήκος της Πειραιώς, μετά τη διασταύρωσή της με την Ερμού, μέτρο θετικό, όσο και του αμαεδοστασίου των ΗΛΠΑΠ. Για να κατανεμηθούν οι δυσχέρειες εφαρμογής (μέσα σε 7 μάστιχα χρόνια μόνο) του γιγαντιαίου προγράμματος, αρκεί να αναφερθεί ότι ο Γενικός Διευθυντής του Οργανισμού αυτού πρόβαλε ήδη το αίτημα χρηματοδότησής με υπέρογκο ποσό, προκειμένου να βρεθεί άλλο γήπεδο και κτισθεί εκεί ένα αμαεδοστάσιο. Η πρόταση είναι πάντως πολύ θετική και αποτελεί παλαιό αίτημα της Υπηρεσίας, που αφορά τη συμπλήρωση του υφιστάμενου αρχαιολογικού χώρου του Κεραμεικού.

γ) Προβλέπεται η «συνένωση» των αρχαιολογικών χώρων της Αγοράς και του Κεραμεικού, με την «αποκατάσταση» της οδ. Παναθηναίων». Σε ευθεία γραμμή, τους δύο χώρους χωρίζει απόσταση μερικών εκατοντάδων μέτρων, λοξά όσον αφορά τους δρόμους και τα οικοδομικά τετράγωνα μιας φοβερά υποβαθμι-

σμένης περιοχής, από πλευράς κτηρίων και χρήσεων των τελευταίων. Αποκατάσταση όμως της οδ. Παναθηναίων σημαίνει είτε την κατασκευή ανοικτού ορύγματος μεταξύ Κεραμεικού (Διπύλου) και περιοχής Ποικίλης Στοάς, ορύγματος δηλαδή βαθύτατου εν σχέσει προς την επιφάνεια του εδάφους, είτε τη δημιουργία υπόγειας σήραγγας, επίσης μήκους μερικών εκατοντάδων μέτρων. Και οι δύο εκδοχές νομίζω πως είναι απορριπτέες, αν σκεφθεί κανείς ποια θα είναι η σχέση του ορύγματος προς τα εκατέρωθεν υπολείμματα των οικοδομικών τετραγώνων, εκατέρωθεν της Ερμού, ή η εικόνα ενός τούνελ, από τα τοιχώματα του οποίου θα προεξέχουν αποτμήματα των αρχαίων κτηρίων που θα εντοπισθούν κατά την κατασκευή του. Παρόμοιες ιδέες προτάθηκαν από τους συντάκτες συναφούς πολεοδομικής μελέτης που ανέθεσε ο Δήμος Αθηναίων (1993) στους νικητές ενός σχετικού πανελληνίου αρχιτεκτονικού διαγωνισμού ιδεών, με θέμα τη «διαμόρφωση της πλατείας του Κεραμεικού».

Αντί για όλα αυτά τα ακατανόητα, κατά τη γνώμη μου, ας ασχοληθεί το ΥΠΕΧΩΔΕ και ο Δήμος με την εκατέρωθεν της Ερμού περιοχή, ας επιβάλουν χρήσεις γης, ας ενισχύσουν τη συντήρηση των παλιών οικοδομών και ας αφήσουν τους επισκέπτες που θέλουν να κατηφορίσουν από την Αγορά προς τον Κεραμεικό να πάρουν κάποιον πεζόδρομο ή την ίδια την Ερμού.

δ) Τα μεταξύ Πειραιώς, Αγ. Ασωμάτων, Ερμού και Μελιτών οικοδομικά τετράγωνα, όπου πολλά ακίνητα, που πολλοί απαλλοτριωμένα από την Αρχαιολογική Υπηρεσία για τη διενέργεια ανασκαφών, καθώς και άλλα —μερικά από όλα αυτά είναι αξιολογικά νεοκλασικά ή εκλεκτικιστικά στίλια, ορισμένα από τα οποία επισκευάστηκαν από την Υπηρεσία για τη στέγαση διαφόρων Επιτροπών κλπ.—, προτείνεται άλλα μεν να καθαιρεθούν για ανασκαφές και άλλα να χρησιμοποιηθούν ως εκθεσιακοί χώροι. Όλα αυτά είναι επίσης παλιά σχέδια της Υπηρεσίας, που έχουν αρχίσει, μερικούς έστω, να εφαρμόζονται. Στην ίδια όμως έκταση υπάρχουν και μη απαλλοτριωμέ-

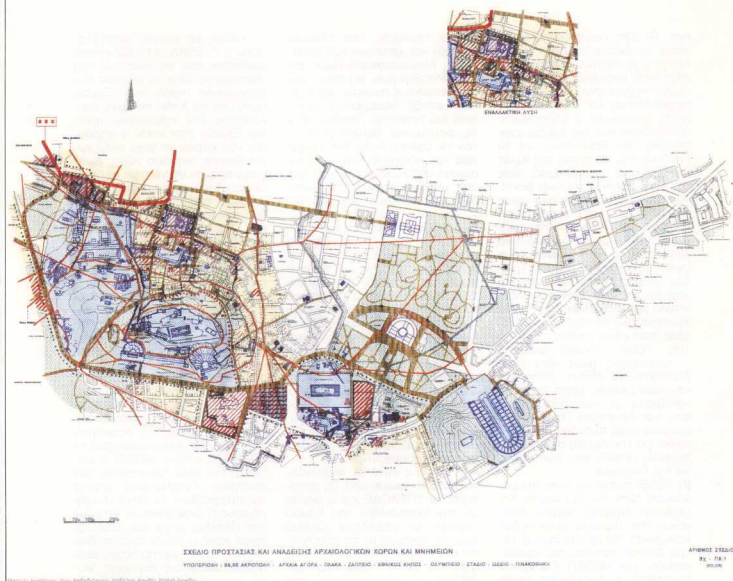
να καθώς και παλιές αποθήκες, όπου η Γ' ΕΠΚΑ στεγάζει κινητά ευρήματα από τις σωστικές της ανασκαφές. Όλο το μέτωπο του Κεραμεικού προς την Ερμού θα πρέπει να δοθεί σε έργα επεκτάσεως του τελευταίου προς την Ερμού, έτσι ώστε η παρουσία του χώρου να γίνει πολύ εμφανέστερη από όσο τώρα. Αυτό θα μπορούσε να γίνει με τη δημιουργία δύο ή περισσότερων βαθμιδωτών επιπέδων προς το βάθος της στάθμης του Κεραμεικού, έως ότου σκαφούν κάποτε όλα και προσαρτηθούν στον εκεί χώρο.

3) Τομέας Πλάκας - Αναψίτων - Ψυρή.

Εδώ αναλαμβάνονται οι στόχοι της Υπηρεσίας για την εννοποίηση της Ρωμαϊκής και της Αθηνάϊκης Αγοράς καθώς και της βιβλιοθηκής Αδριανού. Προβλέπονται, επίσης, έργα αποκαταστάσεως κτηρίων στο Μοναστηράκι (το τζαμί Τζισδαράκη έχει προ πολλού αποκατασταθεί, ενώ χρονίζει της ίδιας της μικρής εκκλησίας, του μέσου της ομώνυμης πλατείας, και αναμένεται, από το ΥΠΕΧΩΔΕ ή της ΗΛΑΠ, η επισκευή του ίδιου του κτηρίου του σταθμού). Προβλέπεται επίσης να συνεχισθούν τα έργα συντηρήσεως ή ανασκαίψεως κτηρίων της Πλάκας, έργο που εδώ και καιρό κάνουν μόνοι τους οι ιδιοκτήτες. Τέλος, γίνεται λόγος περί αναπλάσεως της περιοχής Ψυρή, έργο που χρόνια αναμένεται να συντελεσθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ.

4) Τομέας της Ιεράς οδού.

Όσο επιμνηστική είναι η οδός αυτή, άλλο τόσο νομίζω πως θα χρειασθεί να περιμένει κανείς να δει όσα αναφέρεται πως θα γίνουν εκεί με «ειδικό αρχιτεκτονικό καλονοισμό» για τα κτήρια της περιοχής και την «ανάπλαση» του δρόμου αυτού έως και αυτή την Ελευσίνα. Τα ίδια ισχύουν και για τη δυνατότητα διατήρησης βιομηχανικών μονάδων (;) της περιοχής με αντικατάστασή του καυσίμου, του πετρελαίου. Συντομότερη πρέπει μάλλον να θεωρηθεί η πεζοδρομική της Ιεράς έως και την Κων/πόλεως, έργο που ήδη προ ετών είχε υποσχεθεί το ΥΠΕΧΩΔΕ, όταν (δεκαετία του '80) έκανε έργα διαπλατύνσεως της οδού, με πορείες διαμαρτυρίας των αρχαιολόγων,

Μελέτη ενοποιήσεως των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Σχέδιο με τους βασικούς και δευτερεύοντες (παχύτερες και λεπτότερες γραμμές) πεζοδρόμους, διά των οποίων προτείνεται να επιτευχθεί η ενοποίηση των εκατέρωθεν της Διον. Αρεοπαγίου και Αποστ. Παύλου χώρων, των τελευταίων με την περί το Ολυμπείο περιοχή, αυτής πάλι με το Ζάππειο, και του τελευταίου με το Στάδιο και τον Αρήτηο.

που ήταν αντίθετοι. Μέχρι στιγμής πάντως, από πλευράς αρχαίων, τα σποραδικά ευρήματα (εργοστάσιο SOFTEX, οικόπεδο εγγύς της Εθνικής Τράπεζας κλπ.) ήταν μάλλον απογοητευτικά.

5) Τομέας Δημοσίου Σήματος - Ακαδημίας Πλάτωνος.

Εδώ υιοθετείται, σε γενικές μόνο γραμμές και σε μικρότερη έκταση, η γνωστή πρόταση Σπ. Κοκολιάδη για το Δημόσιο Σήμα, την αποκάλυψη δηλαδή μνημείων πολλών επιφανών, που αναφέρονται από τον Πausanias και λιγο-

στές ακόμη πηγές. Ασχέτως όμως προς το αν θα δικαιωθούν οι προσδοκίες ή θα απογοητευθεί κανείς από την κατάσταση στην οποία θα βρεθούν τα μνημεία αυτά, και επομένως από την πενιχρότητα του αντικείμενου της παρεμβάσεως, η τελευταία κλιμακώνεται σε δύο μεγάλα στάδια, από τα οποία μόνο το δεύτερο φαίνεται να είναι αποτελεσματικό.

Στην πρώτη φάση — άγνωστο πόσα χρόνια — δημιουργείται ένα εντελώς ιδιόμορφο αρχαιολογι-

κό πάρκο σε «διαπλοκή με τον παραμένοντα πολεοδομικό ιστό με ήπιες χρήσεις». Εννοείται, με άλλα λόγια, η διατήρηση των υφιστάμενων οικοδομών, που κάθε άλλο παρά είναι του είδους της αφετηρίας της πορείας προς το Δημόσιο Σήμα, της μεταξύ Πλαταιών και Σαλαμίνος υποβαθμισμένης τώρα περιοχής των μονωρόφων και σπανίως διωρόφων κεραμοσκεπών σπιτιών, που ακόμη δίνουν εκεί τον τόνο, παρά τη διεύθυνση, και εδώ, της πολυκατοικίας. Πώς θα δημιουργηθεί

λοιπόν δεν το «αρχαιολογικό πάγκο» αυτό διευκρινίζεται. Οι απαλλοτριώσεις και καταδαφίσεις αφήνονται για το δεύτερο στάδιο. Ένας εγκάρσιος δρόμος ανοίγεται στη βιομηχανοποιήσιμη περιοχή, μεταξύ Ιεράς οδού και του νέου αυτού «αρχαιολογικού» πάρκου, ενώ η ίδια η Ιερά, έως την Κων/πόλεως, μετατρέπεται, όπως προαναφέρθηκε, σε πεζόδρομο.

Απογοητευτικά υπήρξαν όμως και τα αποτελέσματα των ανασκαφών στο χώρο όπου πιστεύεται ότι είχε εγκατασταθεί ο Πλάτων, ο ιδρυτής της Ακαδημίας. Πράγματι, παρά τις αντίθετες ελπίδες των Αριστοφρόνων, από το κληροδόχημα του οποίου, υπό την υψηλή εποπτεία της Ακαδημίας Αθηνών, έκανε η Αρχαιολογική Υπηρεσία τις απαλλοτριώσεις (τις πρώτες, διότι ακολουθήσαν και άλλες πολλές με δαπάνη) και ανασκαφές, τα εντοπισθέντα εκεί αρχαία κελύπουν μια δυσαναλόγως μικρότερη έκταση, έτσι ώστε να σκεφθεί ο Δήμος Αθηναίων, δύο φορές, να χρησιμοποιήσει τον χώρο ως πάρκο και χώρο αθλοπαιδιών. Τελικά, αυτό επιτεύχθηκε μόλις προσφάτως (έγκριση μελέτης του Δήμου για τη δημιουργία πάρκου).

Γενικά λοιπόν, η όλη πρόταση είναι θετική. Ελευθερώνεται ένας χώρος ιστορικός πολύ σημαντικός και, επιπλέον, και αν ακόμη οι αρχαιότητες είναι του ύψους των ερειπίων του Γυμνασίου που ανασκάφη στην Ακαδημία Πλάτωνος, η πόλη αποκτά την τόσο υποβαθμισμένη αυτή περιοχή έναν πνεύμονα ελευθέρων χώρων και πρασίνου, αρκεί βέβαια να υπάρξει η απαιτούμενη τολμή των απαλλοτριώσεων πολλών δεκάδων οικοδομικών τετραγώνων, συντόμως και όχι στο απώτατο μέλλον.

Για το υπόλοιπο τμήμα της Ιεράς οδού προβλέπονται πολλά, εντελώς όμως αόριστα προς το παρόν, όμως η όλη μελέτη δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα γενικό σχέδιο με χρήσεις γης και άλλες γενικές ρυθμίσεις, προσδιοριζόμενες όχι με απολύτως συγκεκριμένα όρια, στόχους που πρέπει να καλύψουν πολλές εξειδικευμένες μελέτες, αργότερα. Το ότι οι προτάσεις για την Ιερά αφορούν όλα τα χιλιόμετρα του

μήκους της (έως και την Ελευσίνα) και ότι, έτσι, γίνεται υπερβασίση του στόχου της ενοποίησης χώρων του «κέντρου» της πόλης δεν είναι καί ανάγκη στα «κατά» της εργασίας αυτής.

6) Τομέας Ολυμπίου - Αρδητού - Σταδίου - Ζαππείου.

Είναι προφανές ότι στην περιοχή αυτή η επιδιωκόμενη ενοποίηση είναι δυσχερέστερη από οποιαδήποτε άλλη περιοχή, εκ του λόγου της υπάρξεως εκεί μεγάλων και με τόσο υψηλό φόρτο αέρον της πόλεως, όπως η Βασιλ. Αμαλίας, η Βασιλ. Όλγας, η Βασιλ. Κων/νου και η Συγγρού.

Κατά πρώτον, ανακύπτει το ερώτημα, διατί πρέπει να επιδιωχθεί η ενοποίηση των εκείνων και εντεύθεν των λεωφόρων αυτών περιοχών. Σπουδαία εξαίρεση αποτελεί μόνο η περιοχή περί το Ολυμπείο και η μεταξύ Ακροπόλεως και Διον. Αρεοπαγίτου - Αμαλίας περιοχή της Πλάκας.

Η ενοποίηση αυτή θα 'πρεπε να έχει, μεταξύ των βασικών της στόχων, και την άρση, την απομάκρυνση του τείχους των πολυμάκρυνων κτηρίων της Αμαλίας και της αρχής της Διον. Αρεοπαγίτου. Διαφορετικά, μένει ελλειπής, Αντίθετα, η ενοποίηση των περί το Ολυμπείο χώρων (όπου, προ ετών, εντοπίσθηκε, κατά μήκος της Βασ. Όλγας, και το Πρόπυλο) με τον έναντι, εξίσου ελεύθερο (και δεντροφυτευμένο), ευρύτερο χώρο του Ζαππείου και, εκείθεν, του Εθνικού κήπου (όπου και κατάλοιπα ρωμαϊκών μνημείων) δεν είναι έργο προτεραιότητας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εάν συνδεθούν οι δύο χώροι δεν θα είναι ακόμη καλύτερα. Ανάλογο ισχύουν και για την περίπτωση της ενοποιήσεως του περί το Στάδιο χώρου, του Αρδητού δηλαδή, με την έναντι του Σταδίου περιοχή. Αντ'αυτών όμως, αξιολογικά σημαντικότερη είναι η απομάκρυνση των πολυκατοικιών της Αμαλίας-Αρεοπαγίτου, πρόταση της υπό τον καθηγητή, κ. Διον. Ζήβα, ομάδας των συντακτών της μελέτης (δεκατία του 1970) περί αναβιώσεως της Πλάκας (συμμετείχε και ο Ιω. Τραυλός).

Οι μελετητές όμως κάνουν διαφορετική αξιολόγηση (και ιεράρχηση) των αναγκών. Έτσι, στο μεταξύ Ολυμπείο και Πλάκας τμήμα της Αμαλίας κατασκευάζε-

ται (πιθανότατα μέσα σε σημαντικό αρχαιολογικό ενδιαφέροντος στρώματα μιας άλλουστε *intra muros* περιοχής) υπόγεια σήραγγα και, μέσω αυτής, συνενώνεται η κίνηση των οχημάτων. Στη στάθμη του σημερινού καταστρώματος διαμορφώνεται ευρύ πλατώμα, όπου κινούνται οι πεζοί. Μια δεύτερη σήραγγα, πάλι για τα αυτοκίνητα, κατασκευάζεται υπό το κατ'άστρον της Βασιλ. Κων/νου, στο ύψος του Σταδίου και έως την οδό Ν. Θεοτόκη. Έτσι, η παλιά κοίτη του Ιλισού, που μέχρι τελευταία χώριζε δύο από πολλές πλευρές ανίστου μεταχειρίσεως περιοχές (Παγκράτι, περιοχή Ανακτόρων και η οποία κατεχόσθη (με ένα συλλεκτήριο στον άδρανα του ιστορικού αυτού ρεύματος παρά ποταμού), εκσκάπτεται πάλι για να δεχτεί τώρα την υπόγεια σήραγγα με τις πολλές τροχιές των αυτοκινήτων. Στον ίδιο αυτό τομέα, μετατρέπεται σε πεζόδρομο η λεωφ. Βασιλ. Όλγας, προκειμένου να ενοποιηθεί ο χώρος του Ολυμπίου καθώς και της παρακειμένης περιοχής των εγκαταστάσεων (γυμδών κλπ.) του Εθνικού (όπου και η Βασιλική του Ιλισού) με τον έναντι χώρο πρασίνου προ του Ζαππείου μεγάρου. Η ενοποίηση (σύνδεση) του Ολυμπίου με την Πλάκα προβλέπεται μέσω των οδ. Λυσικράτους, στενωτόντα δηλαδή ανοίγματος στο τείχος των εν εκεί πολυκατοικιών, που, έτσι, κάνει την επιδιωκόμενη ενοποίηση χωρίς και το, οπτικές και αισθητικές, ουσιαστικό της νόημα, αφού είναι τα πολυώροφα αυτά κτήρια που ενοποιούνται με τον έναντι χώρο παρά η ίδια η Πλάκα και οι εκεί αρχαιολογικοί χώροι των νοτίων και ανατολικών κλιτύων της Ακροπόλεως και των αρχαίων της πλατείας Λυσικράτους. Βεβαίως όμως, με τα έργα αυτά, που, προκειμένου να αντιμετωπισθεί ο εξ αυτών προκαλούμενος κυκλοφοριακός φόρτος της ευρύτερης περιοχής, συνοδεύονται και από άλλα τεχνικά έργα, αισθητικής ή και κυκλοφοριακάς επιβαρυντικής των ομίρων περιοχών (ανισόπεδος κόμβος στη συμβολή Συγγρού και οδ. Λαγουμιτζή, μονοδρόμηση της λεωφ. Συγγρού, της Καλλιρρόης κ.ά.), αναβαθμίζεται το Ολυμπείο και ο περί αυτό χώρος.

7) Τομέας Ριζάρη - Ωδείου Αθηνών - Εθνικής Πινακοθήκης.

Στην περιοχή δεν υφίστανται αρχαιολογικοί χώροι. Υπάρχει όμως ο λεγόμενος χώρος του Πνευματικού κέντρου, η συγκέντρωση κτηρίων, κυρίως μουσείων, με λειτουργίες σχετικές με τον πολιτισμό. Η ένταξη στην παρούσα μελέτη και της ανωτέρω ζώνης δεν είναι φυσικά απορριπτέα.

Οι γενικότερες άλλωστε προτάσεις είναι εδώ ήπιες: κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, δενδροφυτεύσεις, αλλά και «μορφολογικές επεμβάσεις στις όψεις των κτηρίων», που στο παρόν στάδιο περνούν εντελώς αδιευκρίνιστο περιοχόμενου.

Στα πλαίσια των γενικών εφαρμογών μέτρων περιλαμβάνονται μερικές ακόμη διαδρομικές, που δεν αναφέρθηκαν προηγουμένως, όπως δύο τμημάτων της Ερμού (μεταξύ Αθηνάς και Συντάγματος και μεταξύ Πειραιώς και Αγ. Ασωμάτων), η επικάλυψη των ΕΗΣ στον σταθμό του Θησείου (έργο ασφαλείας θετικό) και η δημιουργία χώρων στάθμευσης αμέσως έξω από τα όρια επεμβάσεως (δεν καθορίζεται σε ποιες περιοχές της πελωρίας αυτής εκτάσεως – 7.000 στρέμματα). Ακόμη, η δημιουργία πολλών προσπελάσεων προς την περιοχή επεμβάσεως, εισόδων δηλαδή στο χώρο από την εκτός των ορίων του τελευταίου υπόλοιπη πόλη, κατά προτίμηση μέσα από δρόμους που δεν οδηγούν μόνο προς το ζυγ-ζαγκ του περιγράμματος αλλά και σχετίζονται με κάποια «διακριτικά σημεία αναφοράς», κατά τα συμπεράσματα περί της «αντιληπτικής εικόνας» του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε.

Στο πλαίσιο γενικών στόχων και κατευθύνσεων κινούνται και οι προτάσεις (όχι εν σχεδίο, βεβαίως) που αφορούν ό,τι ακριβώς αποτέλεσε την πεμπτούσια του σκεπτικού εκπονήσεως της μελέτης και, τώρα, προώθησής και εξειδικεύσεώς της με πάμπολλες ειδικές μελέτες και, παράλληλα, εκτελέσεως μερικών πρώτων έργων: τους αρχαιολογικούς χώρους. Έτσι, συνιστάται η χρήση τυχόν υφιστάμενων αρχαίων οδών ως βασικών αξόνων κίνησης εντός των χώρων, όπως είναι σήμερα η οδ. Παναθηναίων μέσα στο χώρο της Αγοράς. Ανάλογες

συστάσεις γίνονται για έργα εξυπηρέτησης των επισκεπτών (WC, αναψυκτήρια, πωλητήρια ειδών παραγομένων από το ΤΑΠΑ κλπ.) και για τη θέσπιση κριτηρίων αποδοχής της οργανώσεως «καλλιτεχνικών εκδηλώσεων» μέσα στους αρχαιολογικούς χώρους κλπ. Όσον αφορά τα μη ορατά αρχαία, των υπογείων των αθηναϊκών πολυκατοικιών, προτείνεται η υιοθέτηση μέτρων πολεοδομικών, όπως των «ενεργών οικοδομικών τετραγώνων» ή ενός «ειδικού πολεοδομικού κανονισμού», εκεί όπου προβλέπεται να εντοπισθούν κάποτε αρχαία, μέτρο θετικότατο και προτεινόμενο και από τους ξένους για τα δικά τους αστικά αρχαία (πρόκειται για τη λεγόμενη preventive archaeology), και η θέσπιση «ειδικού αρχιτεκτονικού και κτηριοδομικού κανονισμού», για την αποφυγή των πυκνών υποστυλωμάτων, όταν θα είναι αναπόφευκτος ο εγκλωβισμός του αρχαίου στο υπόγειο του κτηρίου. Η τελευταία αυτή ιδέα είναι μάλλον χωρίς πρακτική αξία, αφού η ποικιλία των περιπτώσεων απαιτεί ειδική εκάστοτε αντιμετώπιση.

Παρά τις πολλές και σημαντικές αλλαγές που, κατά τη γνώμη μου, απαιτούνται, και μολονότι το συνθετικό μέρος της μελέτης θα μπορούσε να έχει γίνει ο στόχος μιας επιλογής μελετητού με πιο ανοικτές διαδικασίες, δεν είναι μόνον ο παράγοντας του χρόνου τον οποίο πρέπει κανείς να εκμεταλλευθεί για την αξιοποίηση των πόρων του κοινοτικού προγράμματος στήριξης, που με κάνει να πω πως, διά των περισσότερων από τα προτεινόμενα, τα αρχαία και άλλα μνημεία και χώροι της πόλης αυτής πράγματι ωφελούνται από πολλές απόψεις. Το ίδιο –ή μάλλον πολύ περισσότερο– θα ωφεληθεί το πιο κεντροβαρικό τμήμα της πρωτεύουσάς μας καθώς και όσοι διαμένουν ή εργάζονται εκεί και, γενικά, όσοι δικό μας και ξένο θα εξακολουθήσουν να πιστεύουν πως η Αθήνα είναι μια πόλη μοναδική, που αξίζει να την περιηγηθούν για όσα έχει να τους προσφέρει, όχι μάλιστα μόνον από την πλευρά του πολιτισμού των αρχαίων προγόνων. Συνεπώς, από εδώ και μπρος απαιτείται πολλή και καλή εργα-

σία και προπαντός σύστημα δουλειάς και μια οργάνωση που καμιά κρατική υπηρεσία δεν φαίνεται να διαθέτει σήμερα. Χρειάζεται λοιπόν να τεθεί σε λειτουργία ένας ειδικός κρατικός οργανισμός, όπου οι πόροι θα κατευθύνονται στα έργα και όχι στα διαρκώς ογκούμενα λειτουργικά έξοδα. Στην ηγεσία του Υπουργείου Πολιτισμού ανήκει αυτονοσήτως η αναζήτησή του ή η δημιουργία του, το ταχύτερο. Ο ρόλος της Αρχαιολογικής, ιδίως, Υπηρεσίας στον φορέα αυτόν πρέπει να είναι ο αρμόζων.

Athens and the Unification of its Archaeological Sites I. Demacopoulos

Our society can be evaluated by the way our cities have been expanding and the production of their built environment. Athens itself, our capital, has served from the beginning and throughout the state as the model and the original for the reproduction of relevant replicas.

Another actual expression of the altering procedures within the social tissue of our urban centers, as it was formed through the inner immigration, is represented by the reception of urban archaeology – a widely accepted phenomenon throughout the developed western European countries today – as well as of our historic monuments dating from the centuries after Antiquity.

The idea of the unification of the archaeological sites, as it has been conceived by the scholars and those who supervised this project, goes beyond the original or common context of the term «unification». Here, the unification is simply purposed to secure to a pedestrian who visits the major antiquities of Athens, or to anyone else who goes on foot, the completely free of vehicles itinerary from one archaeological site to another, from the Ardytus hill to the Academy of Plato.

From this point on a lot faultless work is necessary and most of all a plan and organisation of the whole project that no public service seems to possess today. Therefore, a special public organisation is needed which will channel the relevant financial resources to the works and not to the continuously increasing functional expenses. The leadership of the Ministry of Culture has obviously the responsibility to search for it or to create it as soon as possible. Needless to say that the role of the Archaeological Service in this entity must be the proper one.